

ŞAH I. ABBAS'IN BİR AKDENİZ POLİTİKASI VAR MIYDI?*

Jose Cutillas**
(çev. İlker Külbilge)***

Özet

Geçtiğimiz 20 yıl, Safevi tarihi üzerine yapılan araştırmalarda muazzam bir gelişmeye tanıklık etti. Yakın zamanlarda Safevi uluslararası münasebetlerine ilişkin meydana gelen gelişmeler, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca İran'ın ilişkilerinin ve Akdeniz'in kuzey kıyıları boyunca yer alan ülkeler de dâhil olmak üzere Avrupa ile bağlantılarının benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaştığı sonucuna yol açtı. Bununla birlikte, Akdeniz'e yönelik bu bilinçli Safevi politikası hakkında hemen hemen hiç tartışma yok. Bu makale, Şah I. Abbas'ın, zihnindeki belirgin bir Akdeniz politikası ile hareket etmiş olabileceğini göstermek için İspanyol vesikalarının yeniden gözden geçirilmesini öneriyor.

Giriş

Papa X. Leo (1515-1523) tarafından 1515 yılında Polonya kralı Sigismund'a yazılan bir mektupta Safeviler'in Rodos Büyük Üstadı'na başvuruda bulunduğunu kaydeden şöyle bir atıf mevcuttur:

“... Türklerin tiranlığına karşı uzun zamandır nefret beslediğini ifade etmiş olan İran kralı'nın, kısa bir süre önce Rodos Üstad-ı Azamı'na, bütün Hristiyanlara yani bizim tarafımızdaki hem krallara hem de prenslere, bu mezkûr Türk'e karşı cesaretle ve yüreklilikle silaha sarılmalarını bildirmek ve onları teşvik etmek amacıyla bütün imkânları kullanması gerektiğini söylemek için bir elçilik heyet göndermiş olduğu hakkında Rodos Üstad-ı Azamı'nın mektupları vasıtasıyla bilgilendirildik. Zira, İran kralı bizim de bu kriz için aynı şekilde hazır ve silahlanmış olduğumuzu görürse bilmukabele onun[Rodos Üstad-ı Azamı'nın] yanında yer alacağını, isyan edip düşman topraklarındaki

* Jose Cutillas, “Did Shah ‘Abbās I Have a Mediterranean Policy?”, *Journal of Persianate Studies*, 8, (2015), 254-275.

** Sarayevo'da 2-6 Eylül 2013 tarihinde yapılan ASPS [*The Association for the Studies of Persian Societies*] Altıncı Bineal Kongresi'nde sunulmuş bu bildirinin ilk versiyonu hakkında yaptığı yorumlar nedeniyle Rudolph Mathee'ye özellikle teşekkür ederim. Bu bildiri “Busqueda de documentación de la Monarquía Hispánica y la Persia Safavi en los siglos XVI-XVII”, ACIE13-01, the University of Alicante'nin bir burs projesinin kapsamında finanse edilmiştir.

*** Dr., *Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü*. Bu çeviri esnasında yardımlarını gördüğüm Türkan Ataşen'e ve makaleyi gözden geçirip hatalarımı düzelten Yrd. Doç. Dr. İrfan Kokdaş'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

*hasımlarına saldıracığını ve eskiden Hıristiyanlara ait olan bütün şehirleri zapt edip hükmetmeleri için Hıristiyanların kendilerine teslim edeceğine dair kendi rızasıyla söz vermişti.*¹

İlk Safevi Şahı I. İsmail'e atfedilen bu mektup Safevilerin 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın önemli kısmı boyunca Hıristiyan Avrupa ile gerçekleştirmeye çalıştıkları stratejiyi özetliyor: Osmanlılara karşı stratejik bir ittifak aramak. Şah'ın Rodos Büyük Üstadı ile kurduğu temas Akdeniz'in, Şah'ın ilgi alanının bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Peki, bu durum, Safevilerin Akdeniz havzasını kapsayan bir stratejileri olduğu anlamına mı gelmektedir? Safevi dış ilişkileri çoğu kez farklı Avrupa ülkeleri ile yapılan ittifaklar ve ticari antlaşmalar açısından incelenmiştir. Bundan başka, Safevi İran'ının Avrupa ve özellikle de Venedik ile erken modern dönemde kurduğu ilişkiler ise biri askeri ittifaklara dayanan diğeri de ticarete odaklanan iki kısma ayrılmaktadır.² Rudolph Matthee³ ve Luis Gil Fernández, İran'ın Basra Körfezi üzerinden Avrupa ile yaptığı ticarete ilişkin çalışmalarıyla meselenin ticari veçhesini ortaya çıkardılar. Bu meseleyi akılda tutarak ve Gelder ile Krstic'i takiben, Akdeniz'i konu edinmiş tarih yazıcılığında hâkim olan ve Müslümanların Avrupa ile ticari ama özellikle de diplomatik ilişki kurmaya mesafeli veya ilgisiz oldukları şeklindeki geleneksel yaklaşımı artık yeniden formüle etmek gereklidir. Gelder ve Krstic, erken dönemdeki Müslüman yöneticilerin Avrupa'ya yönelik özel bir diplomasiye ve Avrupa ile sürdürdükleri ticareti yürütmede ise belli bir tarza sahip oldukları fikrini tartışmaktadır.⁴ Onların bu yaklaşımı, aynı zamanda Safevilerin Avrupa ile kurdukları diplomatik ve ticari temasların tarihi ile de ilgilidir.

Son yıllarda kaleme alınan çok sayıda kitap, makale ve tez Safeviler ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin farklı boyutlarını mercek altına aldı. Hatta Safevi dönemindeki ticari aktivitelerin, dış politikanın ve askeri ittifakların detaylı ve geniş kapsamlı bir değerlendirmesine bile sahibiz. İran'ın Avrupa ile ilişkileri Willem Floor ve Edmund Herzig'in editörlüğünü yaptıkları *Iran and the World in the Safavid Age* isimli eserde yer alan çeşitli çalışmalarca incelenmiştir. Safevilerle

¹ Herbert Chick (ed.), *A Chronicle of the Carmelites in Persia*, vol.1, London, 1939, s. 15.

² Giorgio Rota, "Diplomatic Relations between Safavid Persia and the Republic of Venice: An Overview", Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay (eds.), *The Turks*, II, Ankara, 2002, s. 583.

³ Rudolph Matthee, *The Politics of Trade in Safavid Iran: Silk for silver 1600-1730*, Cambridge, 1999; a.g.y., "The Portuguese Presence in the Persian Gulf: An Overview", Jeffrey R. Macris, Saul Kelly (eds.), *Imperial Crossroads: The Great Powers and the Persian Gulf*, Annapolis, Maryland, 2012; a.g.y., "Iran's Relations with Europe in the Safavid Period. Diplomats, Missionaries, Merchants and Travel", Axel Langer (ed.), *Sehnsucht Persien Austausch und Rezeption in der Kunst Persiens und Europas Im 17. Jahrhundert and Gegenwartskunst aus Teheran/The Fascination of Persia: Persian-European Dialogue in Seventeenth-Century Art and Contemporary Art of Teheran*, Zurich, 2013, ss. 6-39.

⁴ Gelder M. Van, Tijana Krstic, "Introduction: Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean", *Journal of Early Modern History*, 19, (2015), s. 95.

özellikle İberyaya Yarımadası arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalar son zamanlarda çok daha fazla ilerleme kaydetti. Basra Körfezi'ndeki Portekiz varlığı Dejanirah Couto ve Rui Manuel Loureiro'nun editörlüğünü yaptıkları *Revisiting Hormuz: Portuguese Interactions in the Persian Gulf Region in the Early Modern Period* ve Rudolph Matthee ve Jorge Flores'in editörlüğünü yaptıkları *Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia* isimli eserlerde incelenmiştir. Safevi-İspanya ilişkilerine dair bildiklerimiz ise büyük oranda Carlos Alonso'nun Agustín tarikatı ve Papalığın İran'daki misyonları hakkında yaptığı çok sayıdaki çalışması ile bunlara ek olarak Luis Gil Fernández'in⁵ İspanya ve Safevi sarayları arasındaki ilişkilerin tam bir tanımını yapan incelemelerine dayanmaktadır.

Bu makalenin temel amacı, Şah I. Abbas idaresindeki Safevi İranı'nın Akdeniz konusunda net bir hedefi olup olmadığını aydınlığa kavuşturmak için birkaç sorunu değerlendirmektir. Önce, Şah I. Abbas'ın saltanatına kadarki İran-Avrupa münasebetlerine ilişkin tarihin kısa bir değerlendirmesi yapılacak; bunu, 16. yüzyılda Safevi İran'ı ile Akdeniz arasındaki çeşitli bağlantıların tetkiki izleyecektir. Son olarak da Safevi İranı'nın 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında Akdeniz'de bir politika takip etmekte aynı anlama gelen belirgin bir meraka sahip olduğu tezi ortaya konacaktır.

Şah I. Abbas'a kadarki İran-Avrupa ilişkilerine genel bir bakış

Rudolph Matthee'in kısa süre önce yayınladığı bir makalesinde ifade ettiği üzere, "Hıristiyan Avrupa ile İran arasındaki karşılıklı ilişkiler açıklık, yoğunluk ve müşterek etkiler açısından Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerle asla mukayese edilemezdi. Bu büyük ölçüde coğrafyanın bir etkisiydi".⁶ Bununla birlikte, Avrupa'nın Hıristiyan sarayları ile İran hükümdarları arasındaki ilişkiler 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Hıristiyanlık ile İslâm arasındaki çatışmada İran'ın bir müttefik olarak yer alabileceği fikri, İran hakkında Avrupa'da rağbet gören bir seri prototipin parçası olup Hıristiyanlığın imdadına yetişeceğine ve Şark'ta ikamet ettiğine inanılan Kral Prester John'un mitik figürü benzeri motifler sayesinde Avrupa'da Safevi hanedanlığının doğuşundan önce önemli bir rol oynadı.

İran ile Avrupa arasındaki en erken temaslar, önceleri Müslüman karşıtı, daha sonraları ise Memluk karşıtı duyarlılıkları bütün Avrupa'da uzun süre yankılanmış bir hanedan olan İlhanlılar döneminde gerçekleşti. İlhanlı hanları Papalık'a, Fransa kralına ve diğer Avrupa saraylarına elçiler ve temsilciler gönderdiler; Avrupalı temsilciler de bu dönem içinde İran'a gittiler. İberyaya kralları Aragonlu II. James (saltanatı 1291-1327) ve Kastilyalı III. Enrique (saltanatı 1390-1406) İran'a elçiler göndererek İlhanlılar ile ittifak kurma arayışına iştirak ettiler.⁷

⁵ Luis Gil Fernández, *El Imperio Luso-Espanol y la Persia Safavida*, 2 vols, Madrid, 2006-2009.

⁶ Rudolph Matthee, a.g.m., 2013, s. 7.

⁷ Jose Cutillas Ferrer, "Los ilhanies y la Corona de Aragon: La carta de Jaime II a Gazan-Han", *eHuminasta/IVTRA. Journal of Iberian Studies: Relaciones culturales entre el Mediterraneo islamico, al-Andalus y la Corona de Aragon*, 4, (2013), ss. 303-318; Antoni de Capmany y Montpalau, *Antiguos*

Ruy Gonzalez de Clavijo'un başkanlığında 1404'de Emir Timur'a gönderilen heyet hariç, maalesef bu elçilik misyonlarına ilişkin bilgimiz sınırlıdır. İlhanlılar döneminden itibaren gelişen İran ile muhtelif Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkiler, karşılıklı çıkarlar ve Ortadoğu'daki ilişkiler ile bağlantılı olarak komplike ve düzensizdir.⁸ Ortadoğu'daki Hıristiyan kutsal mekânları üzerindeki nüfuz ve kontrol mücadelesi, Memluklere karşı ittifak arayışları, ticari ilişkiler ve son olarak İran, Doğu Avrupa ve Akdeniz ile sınır olan bölgelerdeki ilerlemelerine bağlı olarak Osmanlılar ile ittifak kurma ve onlarla açıktan çatışma gibi temel meseleler yüzünden iki coğrafya arasındaki mübadele ve ihtilaf içeren meseleler dalgalı bir seyir takip etti.⁹ Sık sık tekrarlanan elçi teatilerine rağmen, bunlar hakkındaki malumat kısıtlıydı ve Avrupa genelinde yaygın değildi. Yine de 16. ve 17. yüzyıllarda şartlar değişti ve İran ile ilgili seyahat edebiyatında, çoğu meraktan kaynaklanan, büyük bir üretim meydana geldi.¹⁰

İran ile çok daha yoğun temaslar 15. yüzyılda Venedik Cumhuriyeti vasıtasıyla başladı. İki ülkenin ilk temasları İstanbul'un 1453'te Osmanlılarca fethinden ve müteakiben Ege ve Adriyatik denizindeki Venedik topraklarının kaybından sonra gerçekleşti.¹¹ Bu dönemde Venedik Cumhuriyeti ve Uzun Hasan'ın (saltanatı 1453-1478) İran krallığı, İran'ı 1473 yılında ziyaret eden Giosafat Barbaro gibi temsilciler göndererek ve büyükelçileri kabul ederek, Osmanlılara karşı bir ittifak oluşturmak için çabaladı.¹² Bu temaslar 16. yüzyıl boyunca devam etti, 1700'lerde ise gitgide azaldı.¹³ Bu dönemde, muhtelif İran kralları İslâm'a karşı verilen savaşta Hıristiyanlığın müttefiki oldular.¹⁴ İlhanlı dönemindeki duruma benzer şekilde, Avrupalılar Kutsal Toprakları yeniden ele geçirmeye yönelik

tratados de paces y alianças entre algunos reyes de Aragon y diferentes principes infieles de Asia ya Africa desde el siglo XIII hasta el XV, Madrid, 1786, yeni baskı Valencia, 1974; Aziz Suryal Atiya, *Egypt and Aragon. Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 AD*, Leipzig, 1938.

⁸ Antti Ruotsala, *Europeans and Mongols in the Middle of the Thirteenth Century: Encountering the Other*, Helsinki, 2001; Peter Jackson, *The Mongols and the West, 1221-1410*, Harlow, 2005.

⁹ Winslow Williams Clifford, "Some Observations on the Course Of Mamluk-Safavi Relations (1502-1516/908-922)", *Der Islam*, 70/2, (1993), ss. 245-278.

¹⁰ Rudolph Matthee, "Distant Allies, Diplomatic Contacts between and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576", Rudolph Matthee, Jorge Flores (eds.), *Portugal: The Persian Gulf and Safavid Persia*, Leuven, 2011, ss. 221-222. On altıncı yüzyılda İran'ı ziyaret eden Avrupalılar tarafından kaleme alınmış seyahatnameler bir sonraki yüzyılda kaleme alınanların sahip olduğu içerik zenginliğinden ve bilgi kalitesinden yoksundur. Bununla birlikte, mesela Jenkinson veya Membre tarafından 16.yüzyılda yazılan seyahatname örnekleri bu dönemin başlarında İranlıların Avrupalılara olan ilgisini anlamamız açısından oldukça önemlidir.

¹¹ II. Bayezid (saltanatı 1481-1512) Akdeniz ile ama özellikle de Akdeniz'deki Venedik varlığı ile ilgiliydi. Sultanın Ege Denizi'ni, İyonya Denizi'ni ve Adriyatik'i kontrol etme arzusu, 1499-1503 yılları arasında süren İkinci Osmanlı-Venedik savaşını başlatmasına yol açtı.

¹² Giosafat Barbaro, Ambrogio Contarini, *I viaggi in Persia degli ambasciatori veneti Barbaro e Contarini*, (eds.) L. Lockhart, R. Morozzo, Della Rocca, M. F. Tiepolo, Rome, 1973.

¹³ Giorgio Rota, a.g.m.

¹⁴ Rudolph Matthee, a.g.m., 2013, ss. 8-9.

arzularında Safevileri Hıristiyanlara taraftar olarak gördüler ve İranlı yöneticiler Kral Prester John ve hatta Büyük İskender'inkini anımsatan mistik bir auraya sahip oldular.¹⁵

Bununla birlikte Venedik, Osmanlı İmparatorluğu ile temas eden tek Avrupa devleti değildi. 1488'de Ümit Burnu sularındaki güzergâhın bulunmasıyla birlikte Portekizliler, Osmanlıların Akdeniz ve diğer bölgelerdeki ticaret tekelinden ilk başlarda kurtulabildiler. Fakat Osmanlıların Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'nde ilerlemesi Portekizlilerin Hindistan ticaret yolundaki hâkimiyetlerini sarstı ve bu gelişme Hint Okyanusu'nda 16. yüzyıl boyunca süren bir seri Osmanlı-Portekiz deniz savaşına yol açtı. Osmanlı ilerlemesi; Osmanlı Devleti'nin Aden Körfezi, Arap Denizi ve Portekizlilerle rekabete giriştiği Hint Okyanusu'ndaki nüfuzunu artırarak Afrika Boynuzu'na kadar uzandı. Sonunda Portekizliler güçlerini Güneybatı Asya'ya ve hatta daha ötedeki Güney Amerika sömürgelerine teksif etmeye karar verdiler ve Basra Körfezi'nin tamamını kontrol etme arzularından vazgeçtiler.¹⁶

Safevi hanedanlığının 1501'de kurulmasıyla birlikte İran yalnızca Avrupa ile değil aynı zamanda İran'ı çevreleyen bütün ülkelerle temaslar ve ilişkiler başlattı.¹⁷ Nikki Keddie'nin *Iran and the Surrounding World*'un girişinde işaret ettiği üzere, "İktidara gelmelerinden sonra Safeviler, daha önceki herhangi bir İran devletine oranla çok daha fazla sayıdaki bölge ile önemli siyasi, iktisadi ve kültürel ilişki ve etkileşim içinde bulundular."¹⁸ Bu ilişkilerde siyaset ve ticaret etkili oldu; kültürel meseleler ise, şüphesiz Avrupalıların bakış açısına göre, belirgin bir biçimde daha önemsizdi.¹⁹ Emrah Safa Gürkan'ın altını çizdiği üzere²⁰, Osmanlı-Avrupa ekseninin ortasında karşıt görüşlere sahip tarafların dâhil olduğu bir koalisyon biçimlenmeye başlıyordu.²¹ Şah

¹⁵ Margaret Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, Cambridge, Mass., London, 2008, ss. 8-9; Charles F. Beckingham, Bernard Hamilton (eds.), *Prester John: the Mongols and the Ten Lost Tribes*, Aldershot, 1996; Sylvia Schein, "Gesta Dei Per Mongolos 1300: The Genesis of a Non-Event", *The English Historical Review*, 94/373, (1979), ss. 805-819.

¹⁶ Willem Floor, *The Persian Gulf: A Political and Economic History of Five Port Cities 1500-1730*, Washington, D.C., 2006, s. 231; Rudolph Matthee, a.g.m., 2011, s 227.

¹⁷ Rudolph Matthee, "Rudeness and Revilement: Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century", *Iranian Studies* 46/3, (2013), ss. 1-25; Giorgio Rota, "Diplomatic Relations between Safavid Persia and Siam in the 17th Century", Ralph Kauz (ed.), *Aspects of the Maritime Silk Road: From the Persian Gulf to the East China Sea*, Wiesbaden, 2010, ss. 71-84; Abolala Soudavar, "The Early Safavids and Their Cultural Interactions with the Surrounding States", Nikki Keddie, Rudolph Matthee (eds.), *Iran and the Surrounding World*, Seattle, 2002, ss. 89-120.

¹⁸ Nikki Keddie, "Introduction", Nikki Keddie, Rudolph Matthee (eds.), *Iran and the Surrounding World: Interactions in Culture and Cultural Politics*, Seattle, 2002, s. 7.

¹⁹ Rudolph Matthee, a.g.m., 2013, s. 10

²⁰ Emrah Safa Gürkan, *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry*, Unpub. Ph.D. diss., Georgetown University, 2012.

²¹ Emrah Safa Gürkan, İstanbul'un bu karşıt-görüşlüler arasındaki karşılıklı etkileşimin nasıl merkezi olduğunu gösteriyor ve Osmanlı başkentindeki diplomatik ilişkilerde tali aktörlerin rolünü analiz

I. İsmail (saltanatı 1501-1524) genişleyen Osmanlı İmparatorluğu ile mücadelesinde Hristiyan Avrupalı güçlerle bir ittifak yapmak istedi. İlk temaslar, 1510'da Goa'daki Portekiz valisine gönderilen Safevi temsilcileri vasıtasıyla kuruldu. Fakat Rudolph Matthee'nun dediği gibi, bu teşebbüs Memluklere karşı yardım teklifinde bulunmak için Bijapur Sarayına gönderilen temsilcilerin sadece "*kişisel bir girişimi*"nden ibaretti.²² 1514'de Çaldıran'da yenilmesi Şah İsmail'in Avrupa uluslarından yardım istemeye girişmesini ve yardım aramasını özellikle kaçınılmaz kıldı. Mısır'ın Osmanlılar tarafından 1517'de fethedilmesi ise Kuzeydoğu Afrika'ya yapılan bu hamlenin "*Hristiyan milletlerin Akdeniz-Kızıldeniz-Hint Okyanusu ve Uzakdoğu arasındaki geçişlerini ve temaslarını engelleyen bir bariyer*" yaratması bu müttefik bulma arayışlarına yalnızca katkı yaptı.²³ Bu yeni durum Safevi İrani'nı önce ihraç edilen ipek bakımından, ikinci olarak da dış politika açısından etkiledi. Sonuç olarak İranlıların Avrupalı liderler ile temaslarında bir artış görüldü.²⁴ Bu temaslar yüzünden, Avrupalılar Şah I. İsmail'i Hristiyan yanlısı bir mücahit ve İslâm'a karşı verilen savaşta Hristiyanlığın bir müttefiki olarak görmeye başladılar ki bu durum Şah I. İsmail'in İspanya kralı V. Karl ile aynı şöhrete nail olmasını beraberinde getirdi. Bu her iki hükümdar da İslam'a karşı verilen savaşta mistik ve mesiyani bir aura ile mücehhez kılınmıştı. On beşinci yüzyıl savaşçısı Alonso de Cartagena'nın "*guerras divinales*"²⁵ kavramı V. Karl'ın anti-Osmanlı duruşunun somut örneğini oluşturan Müslüman karşıtı tutumunda olduğu kadar Şah İsmail'in, kâfir olarak kabul ettiği Osmanlılar karşısındaki mesiyani liderliğinde de mevcuttur.

etmenin önemini vurguluyor. Safevilerin temsilciler ve arabulucular ile ilişkilerinde de, mektuplara ve raporlara yansdığı üzere, aynı dinamiği görüyoruz.

²² Rudolph Matthee, a.g.m., 2011, s. 225, dipnot 16.

²³ Herbert Chick (ed.), a.g.e., s. 14.

²⁴ Şah İsmail 1518'de V. Karl'a hitaben, Osmanlılara karşı askeri bir cephe yaratma umudu içinde olduğunu bildiren bir mektup yazdı, Karl Lanz (ed.), *Correspondenz des Kaisers Karl V (1513-1532)*, I, Leipzig, 1844, ss. 52-53. Şah İsmail'in elçisi 1522'de Viyana'ya geldi. 1524'te, Şah İsmail'in bir temsilcisi Burgos'a geldi ve V. Karl Şah İsmail'e ertesi sene resmi bir mektup ile karşılık verdi. 1532'de Şah I. Tahmasb V. Karl'a bir mektup yazdı, Antonio Truyol y Serra, *Tratados internacionales de España: Carlos V, II*, Madrid, 1980, ss. 122-123. Şah I. Tahmasb'a Osmanlılara karşı askeri bir şaşırtma hareketi organize edilmesi teklifini taşıyan bir mektup göndermiş olan V. Karl'a Osmanlıların 1529'da Viyana'ya doğru ilerlediği haberleri ulaştı. Bununla birlikte, Laurence Lockhart'ın söyledi üzere, problem şimdi de sonra da aynıydı: "*İttifak eden güçler tarafından ortaklaşa hazırlanmış bir planın ifasını imkânsız kılan*" coğrafi uzaklık, Laurence Lockhart, "European Contacts with Persia, 1350-1736", Peter Jackson, Laurence Lockhart (eds.), *The Cambridge History of Iran: The Timurid and Safavid Period*, VI, Cambridge, 1986, s. 382.

²⁵ Alonso de Cartagena'nın "*Guerra divinal*" terimi "*Tanrı Savaşı*" demektir. 1423'teki Basel Konseyi sırasında Cartagena tarafından tanımlanan Katolik inancının kâfirlerine karşı bir savaş yapıldı. Bu fikir için bkz. "Discurso de D. Alonso de Cartagena, obispo de Burgos sobre la precendencia del Rey Catolico sobre el de Inglaterra en el Concilio de Basilea", Mario Penna (ed.), *Prosistas castellanos del siglo XV*, Madrid, 1959, s. 221; Juan Sanchez Montes, *Franceses, Protestantes, Turcos: Los Españoles ante la política inter-nacional de Carlos V*, Madrid, 1951, s. 38 vdm.

Temaslar ve temsilciler teatisi Şah İsmail'in 1524'teki ölümünden sonra onun yerine geçen Şah I. Tahmasb ile devam etti.²⁶ Venedik 1539 yılında Michele Membré'yi, Şah I. Tahmasb'ı Osmanlılara karşı Serenissima'ya yardımcı olmaya ikna etmek için gönderdi ve 1572'de Vincenzo d'Alessandri bir Venedik elçilik heyeti olarak aynı amaçla İran yollarına düştü.²⁷

Bu ittifaklar ve temaslar muhtelif önyargılı mefhumlar etrafında inşa edilmiştir. İran'ın, Osmanlıların düşmanı olması sebebiyle otomatik olarak Avrupa'nın müttefiki olduğu şeklindeki çıkarım yeni değildi. On altıncı ve 17. yüzyılda Avrupa muhitlerinde yayılan çok sayıdaki anlatım ve propaganda İranlıların, kaba olan Türklere çok daha sofistike oldukları fikri de dahil olmak üzere, olumlu imajını sağlamlaştırdı.²⁸ İspanyol edebiyatı İran'ı Türklere karşı bir mücahit ve medeniyetin kaynağı olarak gören fikirler ile doludur. E. García Hernán Türklerle Safeviler arasındaki savaşların (1578-1590) İspanya'daki yankılarını ve bu yankıların Andrés Flores'in şiirine nasıl yansıdığını inceledi.²⁹ *Viaje de Turquía*'yı analiz eden Encarnación Sánchez García³⁰ antik İran'ın epik imajı ile İran'ın 16. yüzyıl İspanyol edebiyatında temsil ettiği değerler arasındaki bağlantıya dikkat çeker.

Bu abartılı İran fikri Şah I. Abbas (saltanatı 1587-1629) tahta çıktığında pekiştirildi. Onun saltanatı esnasında Avrupa ile İran arasındaki temaslar yeni bir yoğunluk seviyesine ulaştı. Şah Abbâs, Safevilerin genişleme ve ittifak peşinde olduğu ve bu durumun Avrupa ile askeri ittifakları gerekli kıldığı bu dönem boyunca, genişlemesini sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'na karşı koydu. Bununla birlikte, Giorgio Rota'nın Safevi-Venedik ilişkiler hakkında söylediği üzere, 17. yüzyıldaki şartlar bir önceki dönemin şartlarından farklıydı. Rota, Safevi-Venedik ilişkilerini bir bakıma tüm Avrupa ülkeleri için geçerli olacak bir şekilde iki döneme ayırır. Eğer 16. yüzyılı (önerilmiş ve ileriye dönük) askeri ittifaklar açısından tanımlarsak, bu askeri ittifaklar 17. yüzyılda ticari ilişkiler şeklini almıştır.³¹

²⁶ Antonio Truyol y Serra, *a.g.e.*, II, ss. LXIV-LXV.

²⁷ Michel Membré, *Mission to the Lord Sophy of Persia (1539-1542)*, tr. A. S. Morton, New York and London, 1999; Vicentino d'Alessandri, "Narrative of the Most Noble Vincentio d'Alessandri, Ambassador to the King of Persia for the Most Illustrious Republic of Venice", Ch. Grey (ed.), *A Narrative of Italian Travels in Persia, in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, London, 1873, ss. 209-229.

²⁸ Rudolph Matthee, *a.g.m.*, 2013, s. 10.

²⁹ E. García Hernán, "Persia en la acción conjunta del papado y la monarquía Hispánica. Aproximación a la actuación de la compañía de Jesús", *Hispania Sacra*, LXII/125, (2010), ss. 227-228.

³⁰ E. Sánchez García, "Notas sobre la imagen de Persia en la prosa española del siglo XVI", M. L. Lobato, F. Domínguez Matito (eds.), *Memoria de La Palabra. Actas Del VI Congreso de La Asociación Internacional Siglo de Oro (Burgos-La Rioja, 15-19 de Julio de 2002)*, Madrid ve Frankfurt, 2004, s. 1591 ve dvm.

³¹ Giorgio Rota, *a.g.m.*, 2002, s. 583.

Crónica: Tunus'ta Şaşırtıcı Bir Şii Makteli

Crónica, İran'ın Batı Akdeniz'deki varlığına ilişkin istisnai bir delil olarak görünse de incelenmekte olan dönem boyunca Batı Akdeniz'de Safevi varlığının özgün işaretlerini buluyoruz. Askeri ittifaklara ilişkin ilk bulgular, Akdeniz havzasındaki Şii materyallerin varlığı, temsilcilere ve elçilere ait bazı mektupların analizleri ve son olarak İspanya'daki İranlı bir topluluğun varlığı,³² İspanya ile bir ittifaktan veya Akdeniz'e ilişkin bir Safevi dış politikasından daha fazla şeyi ima ediyor. Mezku'r İranlı topluluğun incelenmesi, İspanya ile Safevi İran'ı arasındaki diplomasinin ve arabulucuların tarihine dair mantıklı bir bağ bulmayı amaçlayan sonraki incelemelerin konusunu oluşturmaktadır. Son dönemlerdeki çalışmalar, elçilerin ve resmi misyonu olmayan arabulucuların rol oynadığı tavassutlarla ilgili diplomatik münasebetlerin yeniden değerlendirilmesini talep ediyor.³³

Bu konunun merkezinde yer alan ilgi çekici bir eser, Bolonya Üniversitesi'nin kütüphanesinde MS D 565 kayıt numarası ile muhafaza edilmektedir. Crónica, Tunus'taki İspanyol Müslümanlarından oluşan Morisko topluluğu kaynaklıdır ve Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in şehitlik hikâyesinin yanı sıra Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin ahlaki özelliklerini açıklamaya odaklanır. İmam Hüseyin'in şehit edilmesine ilişkin bir Şii makteli olan Crónica'nın nasıl olup da Tunus'taki İspanya kökenli bir Müslüman toplulukta ortaya çıktığı sorusu belirsizliğini korumaktadır. Bütün bildiğimiz bu eserin, Safeviler ile Osmanlılar arasında Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın imzalandığı yıl olan 1639'da kaleme alınmış Arapça bir nüshadan tercüme edilen Şii bir metin olduğudur.³⁴ Crónica, Tunus toplumu içinde gerilimler yaratarak Osmanlı Tunus'unu istikrarsızlaştırmayı hedeflemiş olabilir.³⁵ Morisko'lar arasında Şii inançların bulunduğu fikri yeni değildir.³⁶ Crónica'da sunulan kanıtlara binaen, bu eseri bir *maktel* veya bir taziye

³² İspanya'daki İranlıların varlığı hakkında bkz. Beatric Acero Alonso, "Being so thoroughly Spanish, These Persians: Conversion and Integration in the Monarchy of Philip III", E. García Hernán, Jose Cutillas Ferrer (eds.), *The Spanish Monarchy and Safavid Persia in the Early Modern Period: Politics, War and Religion*, Valencia, Albatros, 2016 (yakında çıkacak); E. García Hernán, "The 'Persian Gentlemen' at the Spanish Court in the Early Seventeenth Century", Rudolph Mathee, Jorge Flores (eds.), *Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia*, Leuven, 2011, ss. 283-300.

³³ E. Natalie Rothman, "Afterword: Intermediaries, Mediation, and Cross-Confessional Diplomacy in the Early Modern Mediterranean", *Journal of Early Modern History*, 19, (2015), ss. 245-259.

³⁴ Antlaşma 17 Mayıs 1639'da imzalandı. Bu uzlaşma 1623'te başlamış olan savaşa son verdi ve Ortadoğu topraklarını, Güney Kafkasya'daki Erivan'ı İran'a ve Bağdat da dâhil olmak üzere Mezopotamya'nın tamamını Osmanlılara bırakarak paylaştırdı.

³⁵ Jose Cutillas Ferrer, "Political Plots, Espionage, and a Shi'a Text among the Moriscos", *Journal of Shi'a Islamic Studies*, 5/1, (2012), ss. 49-64.

³⁶ Mercedes García-Arenal, "Shurafa in the Last Years of al-Andalus and in the Morisco Period," M. Kazuo (ed.), *Sayyids and Shari'fs in Muslim Societies*, London ve New York 2012, ss. 177-180; M. A. Makki, "Al-Tashayyu' fi'l-Andalus", *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos en Madrid*, 2 (1954), ss. 93-149; A. Ghedira, "Un traité inédit d'Ibn al-Abbār à tendance chiite", *Al-Andalus*, 22/1, (1957), ss. 30-54; Maribel Fierro Bello, *La Heterodoxia en al-Andalus durante el periodo omeya*, Madrid, 1987; Manuela Marín, "Zuhhâd de al-Andalus (300/912-420/1029)", *Al-Qan'ara*, 12/2

olarak kabul edersek, eserin klasik olarak öncelikli amacının “Sünnîlerin iktidarına ve müesses nizamına muhalefet etmek olduğunu” ileri sürebiliriz.³⁷ Bu bağlamda Crónica, Safevi İran’ı, Osmanlılar ve İspanya’yı kapsayan uluslararası çatışma dönemine mükemmel bir şekilde uygun düşmektedir.

Eğer 16. ve 17. yüzyıllar boyunca süren komplike İspanya-Osmanlı-Safevi ilişkilerini analiz edersek, bölgedeki sözkonusu çıkar çatışmalarıyla birlikte, Crónica’nın ve onun tercümanının muhtemelen Osmanlı Devleti’ndeki istikrarsızlaştırma stratejilerinde, özellikle de Muradî hanedanının (saltanatı 1628-1705) Tunus’unda rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Sultan IV. Murad’ın (saltanatı 1623-1640) yönetimi altındaki Osmanlılar ile Şah Safi’nin (saltanatı 1629-1642) idaresi altında bulunan Safeviler arasındaki savaş tırmanışa geçtiğinde yani bir önceki yüzyıldakine benzer bir dönemin ortaya çıktığı on yedinci yüzyılın ikinci çeyreği boyunca, Osmanlı-Safevi sınırındaki mücadele alevlendi ve iki hanedan arasındaki gerilimler önemli ölçüde arttı. Safeviler bu dönemde, en dikkat çekeni Mezopotamya ve onunla birlikte Şiîliğin kutsal türbelerinin bulunduğu *atabât** olmak üzere, bazı önemli topraklarını kaybettiler. Askeri mağlubiyetler dönemi olmasının yanı sıra bu devir Şiî hacılar açısından büyük zorlukların yaşandığı bir zaman dilimi de olmuştur. IV. Murad, Basra’dan geçen ve hac farızasını yerine getirmek için Mekke’ye gidecek İranlı hacılar tarafından kullanılan doğu güzergâhını kapatmıştı. IV. Murad 1638’de, İranlı hacıların Mekke’den çıkarılmasını da emretti.³⁸

Buraya kadar anlattıklarımıza binaen, eğer bu meseleyi dikkate alırsak, Osmanlı İmparatorluğu’nun diğer kesiminde, yani Batı Akdeniz’de, ikinci bir cephe yaratmaya yönelik bir Safevi planının kanıtlarına rastlarız. Bu konu hakkında cevaplanmamış çok sayıda soru mevcuttur, fakat İspanya ile İran arasındaki uluslararası ilişkiler ve ittifaklar Crónica’nın gerçek anlamını ve onun müdahale siyaseti güden bir eylem olarak neden Tunus’ta ortaya çıktığını açıklayabilir. Kuzey Afrika topraklarını İspanya’nın nüfuz sahası haline getirmeye yönelik çok sayıda teşebbüsün görüldüğü bir dönemde Tunus’ta Morisko casuslarının, Fas’ta ise

(1991), ss. 439-469; a.g.y., “The Early Development of Zuhd in al-Andalus”, F. De Jong (ed.), *Shi’a Islam, Sects and Sufism: Historical Dimensions, Religious Practice and Methodological Considerations*, Utrecht 1992, ss. 83-94.

³⁷ Mayel Baktash, “Ta’ziyeh and Its Philosophy”, Peter J. Chelkolwki (ed.), *Ta’ziyeh: Ritual and Drama in Iran*, New York, 1979, s. 96.

* Irak’ta, Şiîlerce mukaddes sayılan bazı ziyaret yerlerine verilen isim. Atabât, “*ezîk*” anlamına gelen atebenin çoğuludur. Daha çok “*atebât-ı mukaddese*” ve “*atebât-ı âliye*” diye anılan bu yerler Necef, Kerbelâ, Kâzimiyye ve Sâmerrâ’da bulunmaktadır, Avni İlhan, “Atebât”, *DİA*, c.4, s. 49 (çev. notu).

³⁸ Marco Salati, “Toleration, Persecution and Local Realities: Observations on Shi’ism in the Holy Places and the Bilad al-Sham (16th-17th centuries)”, *Convegno sul tema la Shi’a nell’Impero Ottomano*, Rome, s. 124; Colin H. Imber, “The Persecution of the Ottoman Shi’ites According to the Mühimme defterleri, 1565-1585”, *Der Islam*, 56, (1979), ss. 245-273.

İspanyol çıkarlarını müdafaa eden Yahudilerin varlığı, daha çok İspanya monarşisi ile Safevi İmanı arasındaki Osmanlı karşıtı bu ortak eylemin kanıtıdır.³⁹

Safevilerin Akdeniz'deki dış politikasına ilişkin kanıtları toplamak

On altıncı yüzyılın ortalarından itibaren İspanya monarşisi ile Safevi İmanı arasındaki temaslar ve ittifaklar Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmaya odaklanmış müşterek bir jeostratejik görüşün ağırlık kazandığı izlenimini uyandırıyor. Simancas Arşivleri, Safevi İmanı ile İspanya monarşisi arasındaki ittifaklara ve antlaşmalara dair her türlü rapor, mektup ve haberi içeriyor. Bu arşivde, Avrupalı seyyahların, temsilcilerin ve "beklenmedik diplomatik arabuluculuk stratejilerini" ortaya çıkaran zamanlarda İsfahan'da bulunmuş rahiplerin anlatılarından oluşan İspanyolca ve Portekizce diplomatik materyaller⁴⁰ mevcuttur ve bu materyaller Safeviler hakkında; önemli kısmı Osmanlılara karşı bir ittifak yapılmasına, Hüzmüz'deki durum ve İran'daki Hıristiyan azınlıkların vaziyetlerine vb. konulara odaklanan değerli bilgiler vermektedir. İberya kaynaklarında bulunan materyaller belli ki saraya çok yakın kişiler tarafından meydana getirildi ve onların hazırladıkları raporlar, diplomatik etkileşimi ve doğrudan Şah'tan veya ona yakın devlet yetkililerinden kaynaklanan Şahsi fikirleri yeniden düzenledi. Safevi tarafında ise, konuya ilişkin kanıtlar yetersiz ve dağınıktır.⁴¹ Bu nedenle, sözünü ettiğimiz İspanyolca ve Portekizce malumat bize, bu makalede vurgulanacak olan ve Osmanlı Akdeniz sınırında ve bu sınırın ötesinde bir ittifaklar ağı kurarak Osmanlıları Osmanlı-İran sınırında yenmeye yönelik İran stratejisini içeren fikri yeniden oluşturma imkânı tanıyor. Peki, Safevi yöneticileri, Batılı hükümdarlara Doğu'da yardım etmenin şartı olarak, Akdeniz'de ne tür askeri eylemler yapılmasını önerdiler?

On altıncı yüzyılda bütün Akdeniz havzasında aynı siyasi stratejiyi görüyoruz. II. Philip (saltanatı 1556-1598), I. Süleyman (saltanatı 1520-1566), II. Selim (saltanatı 1566-1574) ve III. Murad (saltanatı 1574-1595) Akdeniz'in, her ne pahasına olursa olsun kaybetmeyi göze alamayacakları kadar stratejik bir bölge olduğunun farkındaydılar. Bu nedenle dönemin iki büyük gücü ve onların

³⁹ İspanya krallığı için çalışan Faslı yahudi casus Samuel Pallache iyi bir örnektir, M. García-Arena, Gerard Wiegers, *A Man of Three Worlds*, Baltimore ve London, 2003, s. XX. Akdeniz'deki karmaşık casusluk ağı hakkında bkz. Jose Manuel Floristan Imízcoz, *Fuentes para la política oriental de los Austrias. Documentación Griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*, Leon, vol.1, ss. 579-620; Emilio Sola, Jose F. De la Peña, *Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la época de Felipe II*, Madrid, 1995, ss. 71-182; Emilio Sola, *Los que van y vienen: Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI*, Alcalá de Henares, 2005; Eric R. Dursteler, *Renegade Women: Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore, 2011; Emrah Safa Gürkan, a.g.t.; a.g.y., "The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence in the Sixteenth Century", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricum*, 65/1, (2012), ss. 1-38.

⁴⁰ M. Van Gelder, Tijana Krstic, "Introduction: Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean", *Journal of Early Modern History*, 19, (2015), s. 95.

⁴¹ Colin P. Mitchell, *The Politics of Trade in Safavid Iran: Silk for Silver 1600-1730*, unpub. Ph.D. diss., University of Toronto, 2002, s. 58.

müttefikleri, rakiplerinden kurtulmak ve Akdeniz ile Kuzey Afrika'daki nüfuz alanlarını genişletmek istediler. Siyasi, askeri ve dini meydan okumalar, diğerini yok etmek için arzulan fırsatı bulmayı beklerken birbirlerini karşılıklı olarak gözetlemeleri kadar devamlıydı.

Yukarıda belirtilen belgelerin yanısıra, Şah I. Tahmasb ile ittifaklardan açık şekilde söz eden ve II. Philip'nin elinden çıkan ilk belge (AGS E 486) 1550'lere dayanıyor. I. Süleyman'ın saltanatına rastlayan bu dönemde Osmanlılar, İran ve Avrupa'nın önemli kısımlarını fethettiler. Belgemizde, 1555 itibarıyla Habsburg imparatoru ve aynı zamanda II. Philip'nin amcası olan I. Ferdinand'a (saltanatı 1503-1564) bir referans mevcut. Ayrıca, 1559'da Şah I. Tahmasb'ın sarayına sığınan I. Süleyman'ın oğlu (1525-1561) Bayezid'ten de söz ediliyor. Şah I. Tahmasb'a bir ittifak önerisinde bulunmuş olan II. Philip tarafından gönderilen ilk mektubun, II. Philip'nin taç giydiği 1556 yılı ile Bayezid'in Kazvin'de idam edildiği 1561 yılı arasında düzenlenmiş olması muhtemeldir. Temsilci, muhtemelen İngiltere Baş Rahibi P. Gylley olsa gerek. Mektup, Akdeniz'de Osmanlılara karşı düşmanlığı tetikleyen stratejik bölgeyi tanımlarken, öncelikle ortak bir düşmana sahip olma temeline dayanan dostluğun değerini vurgular. Burada, bu mektupta açık şekilde ifade edilmiş önemli noktalara yer veriyorum:

*"mektubumu Şah'a sunarak.../... onun ortak düşmana zarar vermek ve onunla savaşmak istediğini anlıyorum, Şah'ın dostluğunu kazanmayı ve onunla antlaşmalar yapmayı fazlasıyla diliyorum. Bu o kadar gerçek ki Büyük Türk'e, onun topraklarına ve egemenliğine zarar verebilmek için el sıkışıp birbirimize her hangi bir suretle yardımcı oluruz. Eğer siz kara tarafında etkili bir biçimde savaşırsanız ben de ortak düşmana [Büyük Türk'e] zarar vermek için çok sayıda kadırga ile deniz tarafında aynı şeyi yapacağım."*⁴²

On yıl sonra, 1566'da, II. Philip, Lizbon'daki elçisi Alonso de Tovar'ın başkanlığında diğer bir elçilik heyetini hazırlamıştı.⁴³ Fakat bu elçilik heyeti İran'a asla ulaşamadı. Şah I. Tahmasb'ın mektupları 1567'de Lizbon'a ulaştığında Hindistan'a gönderilen donanma yeni hareket etmişti. Luis Gill, mektupları Portekizli temsilcilerin ulaştırmış olabileceğini iddia ediyor.⁴⁴ Yedi Ekim 1571'de yapılan İnebahtı Savaşı'nı müteakiben, 1572'de Portekiz kralı Don Sebastian ve Kutsal İttifak'ta yer alan bütün iştirakçiler, Osmanlı ordusunun mağlubiyeti ve bu mağlubiyetin Türklere karşı Asya ve Avrupa'da savaşmak için bir ittifak kurma fırsatı yarattığı hususunda Şah I. Tahmasb'ı bilgilendirmek amacıyla diğer elçilik heyetini hazırladılar.⁴⁵ Bu gelişme üzerine, Kutsal İttifak'ın, II. Philip de dâhil bütün müttefikleri son savaşların neticeleri ve Sultan'a karşı bir ittifak teklifinde bulunmak

⁴² AGS E 486, fol. 65.

⁴³ AGS E 385, fols. 56-57; AGS E 384, fols. 90-91.

⁴⁴ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 57-61.

⁴⁵ AGS E 390, fol. 156 ve 80; E. García Hernán, *a.g.m.*, (2010), ss. 217-231; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 61-62, dipnot 7.

hususunda Şah I. Tahmasb'ı haberdar etmek için bir mektup gönderdiler.⁴⁶ Portekizli büyükelçi Miguel Abreu de Lima, mektupları 26 Şubat 1575'de Şah I. Tahmasb'a sundu. Bu elçilik misyonu, Şah'ın kabul töreni sırasında *hil'at* meselesinden doğan diplomatik bir ihtilaf neticesinde sona ermiştir.⁴⁷ 1573'te Venedik, Osmanlılarla bir barış antlaşması imzaladı ve Kutsal İttifak feshedildi. Bununla birlikte, İnebahtı'yı müteakiben Osmanlıların tepkisi Kuzey Afrika'daki İspanyol sömürgelerini etkileyen saldırıları başlatacaktı. Osmanlılar 1574'de Tunus'u fethettiler.

Sonunda jeopolitik şartlar, II. Philip 1580'de Portekiz Krallığı'nın tacını giydiğinde değişti. Bu gelişme Basra Körfezi'ndeki Portekiz sömürgelerini ve Hindistan geçişini II. Philip'in nüfuz alanı haline getirdi. Şah I. Tahmasb'ın 1576'da ölümü ile birlikte İran'da da büyük değişiklikler meydana geldi. Onun ölümünden iki yıl sonra Osmanlılar Doğu'daki komşularına karşı yeni bir savaş başlattılar.⁴⁸ Peş peşe gelen çatışmalar 12 yıl sürdü ve bu çatışmalar Osmanlıların başlıca hedefi olan Azerbaycan ve Şirvan'a çok sayıda ölüm ve yıkım getirdi. Avrupa'da ise bu sırada Osmanlılar, Akdeniz'deki Venedik ve İspanya topraklarına, Umman Körfezi'ndeki Maskat'a, Basra Körfezi'ndeki Hürmüz'e ve Hindistan'daki Portekiz sömürgelerine saldırdılar. Vaziyet, İran ile bir ittifakı gerektirdi ve Hıristiyan krallar, Papalık ve Şah I. Abbas (saltanatı 1588-1629) Osmanlıların bu saldırılarına elçi teatisi ile cevap verdiler. II. Philip 1594'de, Hindistan genel valisi Matias de Albuquerque'ya, Şah I. Abbas'ın dostane temasların devam ettirilmesine yönelik taleplerini cevaplamasını emretti.⁴⁹ Osmanlılara karşı büyük bir ittifakın stratejik amacını gerçekleştirmek için planlanan bu temasların kaldığı yerden devam etmesinde daha sonraları Sherley kardeşler ve keşiş Nicolas de Melo'nun belirleyici etkileri oldu.⁵⁰

Bir ara önce 1587'de Gürcistan'daki Karlı kralı I. Simon (saltanatı 1556-1569 ve 1578-1599)⁵¹ Papa ve İspanya kralı ile bir ittifak yapılmasını rica eden bir elçilik heyeti göndererek inisiyatif almıştı.⁵² Şah, muhtemelen bir cevap olarak; Anthony Sherley, keşiş Nicolás de Melo ve keşiş Alfonso Cordero adında iki rahip, Oruç Beğ, Ali-kuli Beğ, Hasan Ali Beğ ve Bünyad Beğ isimli dört sekreteri ile birlikte İranlı elçi Hüseyin Ali Beğ ve beş tane de çevirmenden oluşan bir elçilik heyeti göndermeye karar verdi. Bundan başka, Safevi-İspanya dünyası dâhilinde imparatorluk arası bireylerin iyi bir örneği olarak Fakih Emir adında bir din adamı

⁴⁶ AGS E 390, fol.148; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 65.

⁴⁷ AGS, E 1334, fol. 131; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 67-69.

⁴⁸ Rudolph Matthee, "The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes", *International Journal of Turkish Studies*, 20/1-2, (2014), ss. 1-20.

⁴⁹ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 78.

⁵⁰ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 79-80, dipnotlar 3 ve 4.

⁵¹ Keith Hitchins, "Georgia II. History of Iranian-Georgian Relation", *Encyclopaedia Iranica*, X, ss. 464-470.

⁵² Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 79.

da heyete katıldı.⁵³ İranlı Don Juan'a (Oruç Bey) göre sefaret heyeti 9 Temmuz 1599'da İran'dan ayrıldı ve 13 Ağustos 1601'de Valladolid'e vardı.⁵⁴ III. Philip (saltanatı 1598-1621) elçi Hüseyin Ali Beğ'i 15 Ağustos 1601'de huzuruna kabul etti ve elçiden, Osmanlıların mağlup edilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu İspanya-Safevi koalisyonunun üyeleri arasında parçalayıp bölmeyi teklif eden bir mektup aldı. Diğerlerinin yanında mektup şunu da söylemekteydi: "Bir zamanlar eski İran tacına ve imparatorluğuna ait olan bu ülke, daha evvel olduğu gibi, size aittir. Türklerin iktidarı ve kontrolü altında bulunmuş olanlar ve balen bulunanlar majestelerine tabidir".⁵⁵

Bu konu hakkında Devlet Konseyi'nden çıkan ilginç bir cevap mevcuttur; Kral III. Philip 7 Eylül 1601'de buradaki bir toplantı esnasında, zaferden sonra Osmanlı topraklarının bu taksimini kabul ederek Şah I. Abbas'a cevap verdi.⁵⁶ Bu kararın Şah I. Abbas'ın, III. Philip'i Akdeniz'de Osmanlılara karşı yürütülen savaşla meşgul etmeye istekli oluşundan kaynaklandığı açıktır. Bu temasların sonuçları, Osmanlılar hakkındaki endişe ve Safevi İran'ı ile İspanyol Tacı'nın ileriye yönelik siyasi hedefleri Safevilerin Akdeniz hamlesini kanıtlayacak haberlerin ve dedikoduların bölük pörçük parçalarından da anlaşılmaktadır. Dedikodulara gelince, Doğu Akdeniz'deki durum hakkında Anthony Sherley'den gelen ve "3 Nisan 1604 Venedik" tarihli ilginç bir mektuba sahibiz. Sherley bu mektupta, Şah I. Abbas'ın Ermeni kâhyası Hoca Safer'in oğlu Nami Çelebi ile temasları hakkında yazıyor. Nami Çelebi, Marunî Patriği ve şüphesiz Gioseppo İmir tarafından Suriye'deki durum hakkında bilgilendirilmişti. Sherley, Nami'nin ona, bölgenin Marunî halkının Sultan'a karşı ayaklanmak için ihtiyaç duyduğu tek şeyin Katolik İspanya Kralı'ndan gelecek bir mektup olduğunu anlattığını söylüyor. Dahası, Sherley bazı endişe verici bilgiler de ekliyor; İspanyol birliklerinin yardımının Kıbrıs'ta gerekli olduğunu, çünkü Osmanlılara karşı askeri başarılarından sonra Safevilerin Suriye limanlarını ve Kıbrıs adasını ele geçirebileceğini söylüyor.⁵⁷ On beş Mayıs 1604 tarihli diğer mektupta Sherley, dedikodulara bakılacak olursa, İranlıların Bağdat'ı fethettiğini bildiriyor.⁵⁸

⁵³ E. Natalie Rothman, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*, New York, 2011; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 85 ve devamı; Don Juan de Persia, *Relaciones de Don Juan de Persia*, (ed.) N. Alonso Cortés, Madrid, 1946, ss. 198-200. İranlı Don Juan'ın *Relaciones*'u bu Fakih'ten söz etmez, *a.g.e.*, s. 200.

⁵⁴ Don Juan de Persia, *a.g.e.*, s. 200, s. 245; Luis Gil Fernández bu tekliflerin bir özetini yayınladı, *a.g.e.*, I, ss. 103-104. Misyonerlik ve Şah Abbâs'a yönelik siyasi eylemler ile ilgilenen Roma'daki Papa'ya gönderilmiş elçilik heyeti ile İspanya'ya giden Hüseyin Ali Beğ'in elçiliği hakkında bkz. Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 110-122, s. 124 ve devamı.

⁵⁵ AGS E 2636; bkz. Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 129-130, s. 132.

⁵⁶ AGS E 1856 ve AGS E 187; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 132.

⁵⁷ AGS E 1350, fols. 64, 68; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 179.

⁵⁸ AGS E 1350, fol.71; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 179. Osmanlılara karşı 1602-1695 arasında verilen savaş hakkında bkz. Houchang Nahavandi, Yves Bomati, *Shah Abbâs, empereur de Perse (1587-1629)*, Paris, 1998, ss. 147-153; Roger Savory, *Iran under the Safavids*, Cambridge, 1980, ss. 85-87.

Bu yüzden, 17. yüzyılın ilk on yılına ait bu dedikodu ve bulgu harmanı Şah I. Abbas'ın siyasi ihtirasının Akdeniz'i içerdiğini gösteriyor. İskender Bey, Şah I. Abbas'ın dünya işlerine aşına olduğunu iddia ediyor.⁵⁹ Şah I. Abbas'ın Toskana Büyük Dukalığı'nın elçisi Michelangelo Coray ile görüşmesini analiz eden Luis Gil, Şah Abbâs'ın Avrupa meseleleri ve yakın tarihe dair engin bir bilgiye sahip olduğunu kabul eder.⁶⁰ 1608'in Ocak ayında, Papa VIII. Clemens'in elçisi keşiş Pablo Simón de Jesús María, Şah I. Abbas'a Akdeniz'de Osmanlılarla savaşmak için bir donanma oluşturma projesini açıkladı. Bu ittifak, Şah'ın ordularının Halep'e ilerlemesini gerektiriyordu.⁶¹ Aşağıdaki pasaj, keşiş Pablo Simón tarafından iletilen "sözlü not"tur: "İkinci olarak Papa cenapları, büyük bir askeri kuvveti bir araya getirmeyi ve heybetli bir donanma ile denizden Türklere saldırmak için Hıristiyan prensleri birleştirip teşvik etmeyi tutkulu bir şekilde istiyor. Papa, bu ortak düşmana karşı karadan ve Halep istikametinde kabramanca savaşmaya devam etmenizi sizden istirham ediyor."⁶²

Sonuç olarak Herbert Chick tarafından tercüme edildiği şekliyle bu "sözlü not" Şah I. Abbas'ın, stratejik bir ticaret merkezi ve Akdeniz'e bir çıkış yolu olarak Halep'in öneminin tamamen farkında olduğu ve kendisinin Osmanlı karşıtı stratejisinin Papalık ve İspanyol Hükümdarınıniki ile benzer olduğu gerçeğinin ilginç bir teyidini içeriyor.⁶³ Şah I. Abbas'tan gelen ve 1608'in başlarında kaleme alınmış olup Robert Sherley tarafından iletilen diğer bir mektupta, aynı stratejiyi fakat bu kez değişmiş bir formatta görüyoruz. Şah I. Abbas; biri İranlıların Osmanlılarla savaştığı Anadolu'da, diğeri ise III. Philip'in İspanyol kuvvetlerinin Türkleri savaşa sokacağı Akdeniz'de olmak üzere, iki cephede birden savaşmayı teklif etti. Buna göre iki taraf Halep'te buluşacaktı.⁶⁴

Akdeniz cephesi Şah I. Abbas için sürekli bir ilgi alanıydı. Bir süre sonra, 1608'de, keşiş Pablo Simón; Papa V. Paul ve Şah I. Abbas'ın elçisi olarak İspanya'da bulunduğu sırada İspanya kralına, Safevi hükümdarı ile dostluğu sürdürmenin tek yolunun onun Hürmüz hakkındaki hoşnutsuzluğunu gidermek ve Levant'ta Osmanlılara karşı bir donanma hazırlamak olduğunu bildirmişti.⁶⁵ Bundan başka Papa V. Paul'un, Osmanlılara karşı Levant'taki İspanyol askeri misyonu hakkındaki tutumunu özetlemişti. Keşiş Pablo Simón tarafından

⁵⁹ Eskandar Beg Monshi, *Tarih-e 'Alamâra-ye 'Abbâsi*, tr. R. M. Savory as History of Shah 'Abbâs the Great, 2 vols., Boulder, Colorado, 1978, s. 533.

⁶⁰ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, s. 94.

⁶¹ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 57-58.

⁶² Herbert Chick (ed.), *a.g.e.*, s. 127.

⁶³ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 62-64, ss. 67-69.

⁶⁴ AGS E 2864, fol.85; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 128-129. Luis Gil Fernández, Şah I. Abbas'ın ticaret ve Osmanlıların gücünü zayıflatmaya yönelik savaş faaliyetleri hakkındaki tekliflerini özetler. Kızıl Deniz'i kontrol etme teklifi manidardır ve bu teklif sonuç olarak Akdeniz'e kadar uzanan Doğu Hindistan rotasının tamamen kontrol edilmesini beraberinde getirecekti, *a.g.e.*, II, ss. 126-136.

⁶⁵ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 69, 75.

sunulduğu üzere, bu stratejinin neticesi Osmanlılar ile Safeviler arasında olası bir barışın bozulması, Osmanlılara karşı verilen savaşa Safevilerin dâhil olması ve Halep ile Güney Afrika güzergâhlarını saf dışı bırakarak Mısır ve Kızıl Deniz'den Hindistan'a yeni bir koridor açılması olacaktı. Bu ana kadar Halep güzergâhı ipek tüccarları için çok önemliydi ve bütün Safevi dönemi boyunca bu güzergâh İran ile Avrupa arasındaki ipek ticaretinde seçkin bir rol oynamıştı.⁶⁶ Sonuç olarak Flandre'deki savaş, ittifakın sürmesi için Şah I. Abbas tarafından öne sürülen koşul olan III. Philip'in Akdeniz'de Osmanlılarla yüzleşmesini imkânsız kıldı.⁶⁷

On yedinci yüzyılın ilk on yılı Safevi ve İspanyol siyasetinde bir strateji değişikliğine tanık oldu. Mesele Osmanlı karşıtı ittifaktan Safevi Şahı ve onun ipek ticareti ile Hürmüz'e ilişkin stratejisinin değişmesi problemine dönüştü. ⁶⁸ Bu değişimin örnekleri mevcuttur, mesela keşiş Antonio de Gouvea'nın III. Philip'i, Şah I. Abbas tarafından kendisine⁶⁹ önerilen ve ipek ticaretinin güzergâhını Hürmüz'den Lizbon'a çevirmeyi teklif eden ipek antlaşmasına ikna etmesi gibi:

“İspanya Kralı'na teklif edilen İran İpek antlaşması:

Hiç kimse, Hürmüz üzerinden geçen ipek güzergâhının yönünün değiştirilmesini reddetmeyecek, bu güzergâh değişikliğini yalnızca Türklere zarar verecek olması nedeniyle değil aynı zamanda Hürmüz'ün güvenliği için de önemli olduğu için memnuniyetle karşılayacak. Buna ek olarak ipeğin [Şah], Ermeniler ve onların vasalları adına Avrupa'ya gelmesinden beri devlet hazinesindeki artış sebebiyle... bu durum majestelerinin ilgisini çekiyor ve söylediğimiz gibi, bu aynı zamanda Hürmüz'e de fayda sağlıyor. Eğer biz Şah'ın gönderdiği mallara sahip olursak ve

⁶⁶ Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 13, s. 146 ve devamı.

⁶⁷ Bkz. III.Philip'in Papa V. Paul'a hitaben yazdığı 9 Mayıs 1609 tarihli ilginç mektup, Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 84-86. Sonuç olarak bu mektup, Şah I. Abbas'ın Akdeniz'deki İspanyol kayıtsızlığı hakkındaki şikâyetlerini teyit ediyor.

⁶⁸ 1614'den itibaren Don García de Silva y Figueroa'ya verilen talimatların bir özeti için bkz. Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 261-263; AGS E 2864, fols.86-87; García de Silva y Figueroa, *Epistolario diplomático*, (ed.) Luis Gil Fernández, Cáceres, 1989, ss. 183-185; RAH'taki kopya, MS D-28-6, 5637, 23; ve III. Philip'in Şah I. Abbas'a yazdığı müteakip mektup, BNM 17629, fols.436-440 (Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, s. 261, 49 nolu dipnot). Luis Gil Fernández burada misyonu özetliyor; misyonun ilk amacı, Osmanlıların Akdeniz'de herhangi bir ilerleme kaydetmelerini engellemek için Şah I. Abbas'ı Osmanlılara karşı verilen savaşa sebat etmeye çabalaması için ikna etmek ve Şah'ın Hürmüz'ü zapt etmeyeceğinden emin olmaktır.

⁶⁹ AGS E 1168, fol.251'den, bu fikrin 1609'da Safevi sarayında hoş karşılandığını öğreniyoruz. İran'dan gelen Domingo Fernández, ipeğin işlenmesinin Hürmüz adasında merkezi hale getirilmesi şeklindeki önerisinin İsfahan'da çok iyi karşılandığına dair haberler getirdi, bkz. Şah I. Abbas'ın AGS E 1171, fol.201'deki mektubu; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 229-230. Fakat bu, Hürmüz'den başlayan ipek rotasında bir değişiklik olduğunu ilk kez fark edişimiz değil. 1606'da Anthony Sherley ipek ticareti ve Hürmüz ile ilgili olarak A. de Gouvea gibi aynı görüşleri kullandı, bkz. AGS E 2007, fol.207; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 195-196. Bu teklifin Şah I. Abbas'ın sarayında şekillenmiş olması mümkündür. Fakat Matthee'nun söylediği gibi, bu fikrin Şah I. Abbas ile ortaya çıkıp çıkmadığı veya “Gouvea ve Sherley kardeşlerinin akıllarından” neşet edip etmediği belirgin değildir, Rudolph Matthee, *a.g.e.*, s. 80.

onun vasallarını elimizde tutarsak onlar[Safeviler] Hürmüz'e saldırma riskini almayacaklar. Dabası, ipeğe dayanan Halep ticaretinin⁷⁰ tamamının, Ermenilerin ve İranlıların İran'dan aldıklarını Venedik, Marsilya, Floransa ve Avrupa'nın diğer taraflarına satmalarına ve çok sayıda malın da geriye götürülmesine dayandığı ve bunun da Halep'i dünyadaki en ünlü ticaret duraklarından biri yaptığı unutulmamalıdır. Eğer bu [Halep güzergâhı] bertaraf edilirse Halep yoluyla gelen bütün kumaşlar ve diğer değerli mallar Lizbon'a ulaşacak ve tüccarlar [Lizbon] ile Hürmüz'e vergi ödeyecekler."

Bu yüzden, başlangıcından itibaren Osmanlılara karşı askeri ittifaklar arayan İspanya Sarayı, tabiiyetiyle, Şah I. Abbas'ı Osmanlılarla barış yapmamaya ve Basra Körfezi ile ilgili ticaret antlaşmaları imzalamamaya ikna etmek için çabalamaya devam etti. 1611 yılında keşiş Antonio de Gouvea tarafından kaleme alınan ve onun, İran ile ittifakı ve barışı sürdürmek için gerekli olan üç kilit noktayı sıraladığı uzun bir mektup mevcuttur.⁷¹ Keşiş Antonio de Gouvea açık bir şekilde şunu ifade etmişti: Eğer dostluk muhafaza edilmez ve İspanya kralı Şah'a olan dostluğunu ifade etmekte daha samimi olmazsa, Şah I. Abbas Osmanlılarla bir barış antlaşması yaparak savaşa son verecek; ikinci olarak Hürmüz'e saldıracak; ve üçüncü olarak da Hristiyan Gürcü, Ermeni ve Keldanî toplulukları Müslüman olmaya zorlayacaktır. Bu kehanet birkaç yıl sonra gerçekleşti. Anthony Sherley, keşiş Antonio de Gouvea'nın mektubunda sözü edilenleri önceden görüp, aynı meseleden 1607'deki başka bir mektubunda bahsetmişti.⁷²

Osmanlı-Safevi savaşı 1611 yılında Şah I. Abbas'ın lehine sonuçlandı. Korkunç bir savaşın ardından Osmanlılar 20 Kasım 1612'de Nasuh Paşa, nam-ı diğer İstanbul, Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma Şah I. Abbas'a Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan'ı yeniden ele geçirmesi için izin verdi. Toprak elde etmenin ötesinde, İranlılar aynı zamanda Mekke'ye hac için Suriye tarihiyle gidebilecekleri serbest bir güzergâh elde ettiler. Bu yeni şartlar Safevi Şahının, Osmanlıları frenlemek için III. Philip ile bir ittifakı sürdürme konusundaki endişelerini hafifletmesine imkân tanıdı. Şah I. Abbas, Osmanlı tacizinden kurtulduktan sonra, Basra Körfezi'ndeki ve Hürmüz'de cereyan eden ticarete ağırlık vererek hemen ticari güzergâhlara odaklanmaya başladı. Bu cihetle, İspanya ile Safevi İran'ı arasındaki dostluk artık ortak bir düşmana değil Basra Körfezi'ndeki varlıklarını kaybetme korkusuna dayanıyordu.

Safevi stratejisinde bir değişiklik olduğu açıktı. Osmanlılara karşı kazandığı zaferleri müteakiben Şah I. Abbas, 1611 yılında keşiş Juan Tadeo de San Eliseo'ya Osmanlı ticaretini boykot etmeyi içeren yeni bir strateji teklif etti. Şah, keşiş Tadeo'yu, ipek ve halı ticaretini Osmanlı topraklarından geçen güzergâhtan

⁷⁰ Halep ve Levant'taki ipek ticareti için bkz. Rudolph Matthee, *a.g.e.*, ss. 143-145, ss. 171-173, ss. 223-225.

⁷¹ AGS E 2864.

⁷² AGS E 207, fol.207; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 195, ss. 198-199.

“Moskova, Polonya ve diğer Avrupa ülkeleri” üzerinden geçen bir yol ile Avrupa’ya doğru değiştirmeyi teklif eden mesajını Polonya kralına, Moskova Büyük Dukalığı’na ve Papalığa iletmesi için ikna etti. Keşiş Florencio del Nino Jesús bu stratejiyi, “[Osmanlı] savaşını destekleme yollarından en etkili olanını zayıflatmayı amaçladığı şeklinde özetliyordu.”⁷³

Bunun anlamı nedir? Keşiş Antonio de Gouvea’nın önerisinde zikredilen Şah I. Abbas’ın mezkûr ipek kontratı, Safevi stratejisindeki bu değişikliğin sonuçlarını özetliyor. Keşiş Antonio bu ipek ticareti antlaşmasının hem İspanya kralı hem de Şah için çok faydalı olduğunu düşünüyordu. İspanya kralı için bu, İran ipeğini Avrupa’ya Halep yolu yerine Hürmüz Adası’ndan Lizbon’a nakledebilmek anlamına geliyordu. Şah için ise bu, Osmanlılarla sorunlu ilişkilerini hafifletmek demektir. Keşiş Antonio, Şah’ın ülkesinde ipektan başka geliri olmadığını vurgulamıştı. Madrid için bu ticari antlaşmayı imzalamanın öncelikli stratejik sebebi Şah I. Abbas ile dostluğu muhafaza etmektir. Şah açısından ise ki Akdeniz onun nezdinde önemini daima korudu, Avrupa ile askeri ve ticari bağlantıları sürdürmek anlamına geliyordu. On altıncı yüzyıldaki bu dostluk Osmanlılara karşı sürdürülen savaşlar sayesinde devam etmiş olmakla beraber, 17. yüzyılda da devam etmesi İspanya monarşisinin Basra Körfezi, Hindistan ve Güney Asya’daki ekonomik ve siyasi çıkarlarının uzun bir listesi ile ilişkili çok daha girift sebeplere dayalıydı.

Sonuç

Sonuç olarak, Şah I. Abbas yaklaşık 1618’den itibaren, Osmanlılarla bir barış antlaşması imzalamakla tehdit etmek, ülkesindeki Hıristiyanların statüsünü değiştirmek ve Basra Körfezi’ndeki ticaret antlaşmalarını ihlal etmek gibi hareketlerle gerginlik yaratarak, İspanya ile “dostane” ilişkilere son vermeye hazır olduğunu gösterdi.⁷⁴ Şah, bütün bunlara rağmen, Akdeniz’e olan ilgisini sürdürdü. Bu minval üzere, II. Rudolf bir İran elçilik heyetine uygun bir cevap vermek için saraya yardımcı olması amacıyla müşavir olarak Sherley’in hizmetini talep ettiğinde Sherley II. Rudolfu, Fas sultanını Habsburglar ile Osmanlıya karşı bir ittifak yapmaya razı etmek amacıyla Fas’a (1606) gönderilmek üzere bir elçilik heyeti ihzar etmesi için ikna etti.⁷⁵ Bu misyonun arkasındaki asıl düşünce ve gerçek amaç, Osmanlıları, biri Safevi sınırında diğeri ise Batı’da olmak üzere, iki cephede savaşmaya mecbur bırakmaktır. Böylece bu ittifak Habsburglar’ın üzerindeki baskıyı

⁷³ Fray Florencio del Niño Jesús, *En Persia (1608-1624)*, Pamplona, 1930, ss. 71-72. Robert Sherley, 1610 yılında İspanya’ya yaptığı yolculuğunda, III. Philip’e aynı stratejiyi tavsiye eden bir mektup verdi, Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, s. 127. 1611’de İngiltere’ye varduktan sonra, aynı öneriyi Londra’daki bir grup tüccara da teklif etti. Bununla birlikte, ilk etapta bu fikir reddedildi, Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 160-161; fakat daha sonra kabul edildi, Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 164-169, dipnot 109. Rudolph Matthee, bu projenin olasılıkları hakkında farklı bir görüş önerir, *a.g.e.*, s. 82.

⁷⁴ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, II, ss. 408-410.

⁷⁵ Sir Anthony Sherley, *Sir Anthony Sherley and His Persian Adventure*, tr. E. Denison Ross, London, 1933, ss. 38-43; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 186-196.

hafifletecekti.⁷⁶ Bilahare, Şah I. Abbas'ın bu misyon için Sherley'e, "Frenk krallarına karşı hissettiğim sevgi ve dostluğu arttırdınız" diyerek teşekkür ettiğini ve yine onun "[A. Sherley] dostluğumu Fas kralına celbetmeye yardım etti" cümlesiyle ifade edilen Fas sultanına yönelik bu ilginç referansı düşünürsek⁷⁷, bu durumda şunu sormak zorundayız, Şah adına Fas sarayına giden Anthony Sherley'in özel bir misyonu mu vardı? Bu soruya kesin bir cevap bulmak için onun elçiliği hakkında yeterli malumata sahip değiliz. Bununla birlikte, burada sunulan kanıtlar Şah I. Abbas'ın yalnızca Akdeniz'e ilgi duyduğunu ortaya koymuyor aynı zamanda Şah'ın, İran sınırındaki Osmanlı baskısından kurtulmak amacıyla Avrupa'daki Akdeniz ülkeleri ile ittifaklar imzalayarak çıkarlar temin etmek için uğraştığını da gösteriyor. Şah I. Abbas Akdeniz'deki siyasetle ilgilenmiş olmasının yanı sıra Halep güzergâhını zayıflatmak için istikameti Hürmüz'den Lizbon'a çevrilen ipek ticaretinden yararlanmaya da çalıştı. Şah muhtemelen, politik bir amaç nedeniyle Tunus'taki Morisko elitlerinin Şii İslâm'a ihtidasında aktif bir rol üstlendi. Ve son olarak, Osmanlılara karşı Fas ile bir antlaşma imzalamayı hedefledi. Tüm bunlar, Şah I. Abbas'ın Akdeniz'de aktif bir siyasete sahip olduğu fikrini destekliyor.

Kaynaklar

- Alonso, Beatriz Acero; "Being so thoroughly Spanish, These Persians: Conversion and Integration in the Monarchy of Philip III", E. García Hernán and J. Cutillas Ferrer, (eds.), *The Spanish Monarchy and Safavid Persia in the Early Modern Period: Politics, War and Religion*, (Valencia, Albatros, 2016, yakında basılacak).
- Antoni de Capmany y Montpalau; *Antiguos tratados de paces y alianzas entre algunos reyes de Aragon ye diferentes principes infieles de Asia ya Africa desde el siglo XIII hasta el XV*, Madrid, 1786, yeni baskı, Valencia, 1974.
- Atiya, Aziz Suryal; *Egypt and Aragon. Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 AD*, Leipzig, 1938.
- Baktash, Mayel; "Ta'ziyeh and Its Philosophy", Peter J. Chelkolwki, (ed.), *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran*, New York, 1979, pp. 95-112.
- Barbaro, Giosafat, Ambrogio Contarini; *I viaggi in Persia degli ambasciatori veneti Barbaro e Contarini*, (eds.), L. Lockhart, R. Morozzo, Della Rocca, and M. F. Tiepolo, Rome, 1973.
- Beckingham, Charles F., Bernard Hamilton (eds.); *Prester John: the Mongols and the Ten Lost Tribes*, Aldershot, 1996.
- Bello, Maribel Fierro; *La Heterodoxia en al-Andalus durante el período omeya*, Madrid, 1987.
- Chick, Herbert (ed.); *A Chronicle of the Carmelites in Persia*, 2 vols, London, 1939, repr., 2012.
- Clifford, Winslow Williams; "Some Observations on the Course Of Mamluk-Safavi Relations (1502-1516/908-922)", *Der Islam*, 70.2 (1993), s. 245-278.

⁷⁶ Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, s. 187; Sir Anthony Sherley, *a.g.e.*, s. 39.

⁷⁷ AGS E 2271, fol.201; Luis Gil Fernández, *a.g.e.*, I, ss. 229-230.

- Couto, D., R. Loureiro (eds.); *Revisiting Hormuz: Portuguese Interactions in the Persian Gulf Region in the Early Modern Period*, Wiesbaden, 2008.
- de Alessandri, Vicentino; “Narrative of the Most Noble Vincentio d’Alessandri, Ambassador to the King of Persia for the Most Illustrious Republic of Venice”, Ch. Grey, ed., *A Narrative of Italian Travels in Persia, in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, London, 1873, pp.209-29.
- de Clavijo, Ruy González; *Embassy to Tamerlane, 1403-1406*, tr. G. Le Strange, New York and London, 1928.
- Don Juan de Persia; *Relaciones de Don Juan de Persia*, (ed.) N. Alonso Cortés, Madrid, 1946.
- Dursteler, Eric R.; *Renegade Women: Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore, 2011.
- Ebn al-Abbār; *Dorar al-semṭ fi khabar al-sebṭ*, Beirut, 1987.
- Eskandar Beg Monshi; *Tarikh-e ‘Ālamārā-ye ‘Abbāsi*, tr. R. M. Savory as History of Shah ‘Abbās the Great, 2 vols., Boulder, Colorado, 1978.
- Ferrer, Jose Cutillas; “Los ilhanies y la Corona de Aragon: La carta de Jaime II a Gazan-Han”, *eHuminasta/IVTTRA. Journal of Iberian Studies: Relaciones Culturales entre el Mediterraneo Islámico, al-Andalus y la Corona de Aragon* (2013), s.303-318.
- _____; “Political Plots, Espionage, and a Shi’a Text among the Moriscos”, *Journal of Shi’a Islamic Studies*, 5.1 (2012), pp. 49-64.
- Fernández, Luis Gil; *El Imperio Luso-Espanol y la Persia Safavida*, 2 vols, Madrid, 2006-2009.
- Figueroa, García de Silva y; *Epistolario diplomático*, (ed.) L. Gil Fernández, Cáceres, 1989.
- Floor, Willem; *The Persian Gulf: A Political and Economic History of Five Port Cities 1500-1730*, Washington, D.C., 2006.
- Floor, Willem, E. Herzig (eds.); *Iran and the World in the Safavid Age*, New York, 2012.
- García-Arenal, Mercedes; “Shurafa in the Last Years of al-Andalus and in the Morisco Period”, M. Kazuo (ed.), *Sayyids and Sharifs in Muslim Societies*, London and New York (2012), pp. 161-85.
- García-Arenal, Mercedes, Gerard Wiegers; *A Man of Three Worlds*, Baltimore and London, 2003.
- García, E. Sánchez; “Notas sobre la imagen de Persia en la prosa española del siglo XVI”, M.L. Lobato and F. Domínguez Matito (eds.), *Memoria de La Palabra. Actas Del VI Congreso de La Asociación Internacional Siglo de Oro (Burgos-La Rioja, 15-19 de Julio de 2002)*, Madrid and Frankfurt, 2004, pp. 1587-98.
- Gelder, M. Van, Tijana Krstic; “Introduction: Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean”, *Journal of Early Modern History*, 19, (2015), s.93.-105.
- Ghedira, A.; “Un traité inédit d’Ibn al-Abbār à tendance chiite”, *Al-Andalus*, 22.1, (1957), pp. 30-54.
- Gürkan, Emrah Safa; “The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence in the Sixteenth Century”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricum*, 65.1, (2012a), pp. 1-38.
- _____; *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry*, Unpub. Ph.D. diss., Georgetown University, 2012.

- _____; “Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560-1600”, *Journal of Early Modern History*, 19, (2015), pp. 107-28.
- Hernán, E. García; “Persia en la acción conjunta del papado y la monarquía Hispánica. Aproximación a la actuación de la compañía de Jesús”, *Hispania Sacra*, LXII/125, (2010), pp.213-41.
- _____; “The ‘Persian Gentlemen’ at the Spanish Court in the Early Seventeenth Century,” Rudolph Matthee and Jorge Flores (eds.), *Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia*, Leuven, 2011, pp.283-300.
- Hitchins, Keith; “Georgia II. History of Iranian-Georgian Relation”, *Encyclopadia Iranica*, X, pp.464-470.
- Imber, Colin H.; “The Persecution of the Ottoman Shi‘ites According to the Mühimme defterleri, 1565-1585”, *Der Islam*, 56, (1979), pp. 245-73.
- Imízcoz, Jose Manuel Floristan; *Fuentes para la política oriental de los Austrias. Documentación Griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*, 2 vols., León, 1988.
- Jackson, Peter; *The Mongols and the West, 1221-1410*, Harlow, 2005.
- Jenkinson, Anthony; *Early Voyages and Travels to Russia and Persia by Anthony Jenkinson*, (eds.) E. Delmar Morgan and C. H. Coote, 2 vols., London, 1886.
- Jesús, Fray Florencio del Niño; *A Persia (1604-1609)*, Pamplona, 1929.
- _____; *En Persia (1608-1624)*, Pamplona, 1930.
- Keddie, Nikki; “Introduction”, Nikki Keddie and Rudolph Matthee eds., *Iran and the Surrounding World: Interactions in Culture and Cultural Politics*, Seattle, 2002, pp. 3-14.
- Lanz, Karl (ed.); *Correspondenz des Kaisers Karl V (1513-1532)*, I, Leipzig, 1844.
- Lockhart, Laurence; “European Contacts with Persia, 1350-1736”, Peter Jackson and Laurence Lockhart (eds.), *The Cambridge History of Iran: The Timurid and Safavid Periods*, VI, Cambridge, 1986, pp. 373-410.
- Macris, Jeffrey R., Saul Kelly (eds.); *Imperial Crossroads: The Great Powers and the Persian Gulf*, Annapolis, Maryland, 2012.
- Makki, M.A.; “Al-Tashayyu‘ fi’l-Andalus”, *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos en Madrid*, 2, (1954), pp. 93-149.
- Marín, Manuela; “The Early Development of Zuhd in al-Andalus”, F. De Jong (ed.) *Shi‘a Islam, Sects and Sufism: Historical Dimensions, Religious Practice and Methodological Considerations*, Utrecht, (1992), pp. 83-94.
- _____; “Zuhhād de al-Andalus (300/912-420/1029)”, *Al-Qanṭara*, 12.2, (1991), pp. 439-469.
- Matthee, Rudolph; “Distant Allies, Diplomatic Contacts between and Iran in the Reign of Shah Tahmâsb, 1524-1576”, Rudolph Matthee and Jorge Flores (eds.), *Portugal The Persian Gulf and Safavid Persia*, Leuven, 2011, s.219-247.
- _____; “Iran’s Relations with Europe in the Safavid Period. Diplomats, Missionaries, Merchants and Travel”, Axel Langer (ed.), *Sehnsucht Persien Austausch und Rezeption in der Kunst Persiens und Europas Im 17. Jahrhundert and Gegenwarts Kunst aus Teheran/The Fascination of Persia: Persian-European Dialogue in Seventeenth-Century Art and Contemporary Art of Teheran*, Zurich, 2013, s.6-39.

- _____; “The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes”, *International Journal of Turkish Studies*, 20/1-2, (2014), pp. 1-20.
- _____; *The Politics of Trade in Safavid Iran: Silk for silver 1600-1730*, Cambridge, 1999.
- _____; “The Portuguese Presence in the Persian Gulf: An Overview”, Jeffrey. R. Macris and Saul Kelly (eds.), *Imperial Crossroads: The Great Powers and the Persian Gulf*, Annapolis, Maryland, 2012.
- _____; “Rudeness and Revilement: Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century”, *Iranian Studies* 46/3, (2013a), pp. 1-25.
- Matthee, Rudolph, Jorge Flores (eds.); *Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia*, Leuven, 2011.
- Membré, Michel; *Mission to the Lord Sophy of Persia (1539-1542)*, tr. A. H. Morton, New York and London, 1999.
- Meserve, Margaret; *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, Cambridge, Mass., London, 2008.
- Mitchell, Colin P.; *The Politics of Trade in Safavid Iran: Silk for Silver 1600-1730*, unpub. Ph.D. diss., University of Toronto, 2002.
- Montes, Juan Sanchez; *Franceses, Protestantes, Turcos: Los Españoles ante la política inter-nacional de Carlos V*, Madrid, 1951.
- Montpalau, Antoni de Capmany y; *Antiguos tratados de paces y alianzas entre algunos reyes de Aragón y diferentes príncipes infieles de Asia y África, desde el siglo XIII hasta el XV*, Madrid, 1786; New repr., Valencia, 1974.
- Nahavandi, Houchang, Yves Bomati; *Şah Abbás, empereur de Perse (1587-1629)*, Paris, 1998.
- Penna, Mario (ed.); *Prosistas castellanos del siglo XV*, Madrid, 1959.
- Rota, Giorgio; “Diplomatic Relations between Safavid Persia and Siam in the 17th Century”, Ralph Kauz (ed.), *Aspects of the Maritime Silk Road: From the Persian Gulf to the East China Sea*, Wiesbaden, 2010, pp. 71-84.
- _____; “Diplomatic Relations between Safavid Persia and the Republic of Venice: An Overview”, Hasan Celal Güzel, C. Cem Oğuz ve Osman Karatay (eds.), *The Turks*, II, Ankara, 2002, ss.580-587.
- Rothman, E. Natalie; “Afterword: Intermediaries, Mediation, and Cross-Confessional Diplomacy in the Early Modern Mediterranean,” *Journal of Early Modern History* 19 (2015), pp.245-259.
- _____; *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*, New York, 2011.
- Ruotsala, Antti; *Europeans and Mongols in the Middle of the Thirteenth Century: Encountering the Other*, Helsinki, 2001.
- Salati, Marco; “Toleration, Persecution and Local Realities: Observations on Shi‘ism in the Holy Places and the Bilad al-Sham (16th-17th centuries)”, *Convegno sul tema la Shi‘a nell’Impero Ottomano*, Rome, 1993, pp. 121-48.
- Savory, Roger; *Iran under the Safavids*, Cambridge, 1980.
- Schein, Sylvia; “Gesta Dei Per Mongolos 1300: The Genesis of a Non-Event”, *The English Historical Review*, 94.373, (1979), pp. 805-19.
- Serra, Antonio Truyol y; *Tratados internacionales de España: Carlos V*, II, Madrid, 1980.

- Sherley, Sir Anthony; *Sir Anthony Sherley and His Persian Adventure*, tr. E. Denison Ross, London, 1933.
- Sola, Emilio; *Los que van y vienen: Información y fronteras en el Mediterráneo clásico de siglo XVI*, Alcalá de Henares, 2005.
- Sola, Emilio, Jose F. De la Peña; *Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la época de Felipe II*, Madrid, 1995, pp. 71-182.
- Soudavar, Abolala; "The Early Safavids and Their Cultural Interactions with the Surrounding States", N. Keddie and R. Matthee (eds.), *Iran and the Surrounding World*, Seattle, 2002, pp. 89-120.
- Viaje de Turquía Diálogo entre Pedro de Hurdimalas y Juan de Voto a Dios y Mátalas Callando que trata de las miserias de los cautivos de turcos y de las costumbres y secta de los mismos haciendo la descripción de Turquía*, (ed.) M. Ortolá, Madrid, 2000.